

Article type: Original Research

 <https://doi.org/10.22077/jcrl.2026.9502.1215>

The Semiotics of Ritual in Jalal Al-e Ahmad's *Minarets and the Sky*: A Cultural Psychological Perspective

Alireza Nabilou^{1*}

¹⁾ Professor of Persian Language and Literature, University of Qom, Qom, Iran.

Received: Oct 30, 2025 Revised: Jan 30, 2026 Accepted: Feb 09, 2026

Abstract

This article examines Jalal Al-e Ahmad's story, *Minarets and the Sky*, through the integrated lenses of ritual semiotics and cultural psychology. Moving beyond conventional semiotic analysis, this study focuses on decoding signs and codes deeply embedded in ritualistic and religious frameworks. The analysis begins by deconstructing the story's ritual sign system, specifically its visual, auditory, behavioral and linguistic codes. It then evaluates the narrative's symbolic, rhetorical, social, cognitive, and emotional functions, while mapping the vertical, horizontal, and internal communicative actions present in the text. Throughout, concepts from cultural psychology are applied to contextualize these elements and provide a deeper interpretation of the narrative structure. Utilizing a descriptive-analytical methodology rooted in library research, this study argues that *Minarets and the Sky* transcends the boundaries of a simple narrative or memoir. The findings suggest that the text contains complex, latent dimensions that demand a nuanced reading. Ultimately, the story appears to reflect pivotal shifts in Al-e Ahmad's spiritual, ideological, and political outlook, transformations corroborated by both biographical accounts and the author's own reflections.

Keywords: *Minarets and the Sky*, Jalal Al-e Ahmad, Semiotics; Ritual, Cultural Psychology.

* Corresponding: Alireza Nabilou, dr.ar_nabiloo@yahoo.com

- Cite this article:

Nabilou, A. (2026). The Semiotics of Ritual in Jalal Al-e Ahmad's *Minarets and the Sky*: A Cultural Psychological Perspective. *Journal of Ritual Culture and Literature*, 5(10), 1-22. <https://doi.org/10.22077/jcrl.2026.9502.1215>

Extended Abstract

1. Introduction

The semiotic approach provides a systematic and logical framework for examining the rules that govern signs and for analyzing the relationships among them. By relying on structured methods, it helps researchers move beyond speculation and purely subjective interpretations. At the same time, because signs often contain hidden or ambiguous meanings, the insights generated through semiotic analysis may reveal underlying dimensions that are not immediately apparent. It is also important to consider the broad scope of semiotics, which encompasses all systems of communication, including languages, codes, and other sign systems. Within semiotic analysis, codes play a central role because the interpretation of a text depends largely on understanding the codes through which meaning is conveyed. The interpretation of codes requires a degree of shared understanding among readers, interpreters, or members of a particular culture. Therefore, recognizing a code and understanding its relationship to the broader semiotic system and its cultural context are essential for meaningful analysis. Codes can take many forms and are generally classified according to their context and function. The concept of ritual semiotics emerges from the close relationship between semiotics and ritual. Both signs and rituals are characterized by layers of meaning, symbolic complexity, and the coexistence of surface and deeper structures. In both cases, elements signify not only themselves but also broader ideas, beliefs, and values. Ritual semiotics therefore provides a useful framework for identifying and classifying ritual signifiers and signifieds, enabling a more systematic analysis and a deeper interpretation of their meanings and functions.

2. Research Method

The purpose of the present study is to investigate the ritual semiotics of Jalal Al-e Ahmad's story *The Minarets and the Sky*. To this end, the study examines the ritual sign system and codes employed in the story, as well as its ritual communicative actions and semiotic functions. The research adopts a descriptive-analytical approach based on library sources and the theoretical framework of semiotics. Within this framework, the story is examined and analyzed in detail.

3. Results

This study seeks to provide new insights into Jalal Al-e Ahmad's story *The Minarets and the Sky*, by examining its ritual semiotics and analyzing its signs and codes. Although the story has been studied from various perspectives, it has not yet received sufficient attention from the standpoint of ritual semiotics. The theme and content of the story are closely connected to the symbolism and mysteries of the minarets, which function as religious and ritual signs. This connection is evident throughout the narrative, while Jalal's persistent desire to reach the minarets further enhances the story's significance. Moreover, many of the details in the story reflect aspects of Jalal's social, political, and ideological life, and numerous signs and narrative elements can be linked to his personal experiences. Through poetic and artistic expression, these signs indirectly convey the ideological, psychological, and political transformations that occurred throughout the writer's life.

4. Discussion and Conclusion

The ritual semiotic analysis of a literary work can reveal deeper insights into its structure, meaning, and function, while also highlighting the influence of ritual and culture on the narrative. Accordingly, this study has examined the ritual sign systems, ritual sign functions, and ritual communicative actions present in *Minarets and the Sky*. The findings show that, despite its seemingly simple and ordinary narrative, the story contains deeper layers of meaning embedded within its underlying structure. Therefore, a purely surface-level reading is insufficient. A semiotic approach makes it possible to identify, classify, and analyze these

hidden dimensions in a more systematic manner. The events of the story may also indirectly reflect Jalal Al-e Ahmad's spiritual and ideological transformations. The ritual sign system of the story is expressed through visual, auditory, behavioral, and linguistic codes that appear throughout the narrative. In addition, the functions of these signs can be classified into symbolic, emotional, social, and cognitive dimensions. The communicative system of signs is likewise multifaceted, encompassing vertical, horizontal, and internal forms of communication that can be identified and analyzed within the story.

نشانه‌شناسی آیینی داستان گلدسته‌ها و فلک آل احمد با تکیه بر مؤلفه‌های روانشناسی فرهنگی

علیرضا نبی‌لو^{*۱}

^(۱) استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم، قم، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۸ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۱۰ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۰

چکیده

در این مقاله به داستان گلدسته‌ها و فلک جلال آل احمد از منظر نشانه‌شناسی آیینی و مولفه‌های روانشناسی فرهنگی نگریسته شده است، تفاوت این شیوه با نشانه‌شناسی مرسوم، در آن است که بیشتر بر دریافت رمزگان و نشانه‌های متأثر از آیین و دین تمرکز یافته است. برای این هدف ضمن بررسی نظام نشانه‌ای آیینی داستان گلدسته‌ها و فلک به رمزگان دیداری، شنیداری، کنشی و زبانی پرداخته شده، سپس کارکردهای نمادین، بلاغی، اجتماعی، شناختی و عاطفی داستان بررسی شده و در پایان کنش‌های ارتباطی عمودی، افقی و درونی داستان تبیین شده است و در لابه‌لای مباحث از مولفه‌های روانشناسی فرهنگی بهره گرفته شده است. پژوهش حاضر به شیوه توصیفی و تحلیلی، مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از نشانه‌شناسی و روانشناسی فرهنگی سامان یافته است. این پژوهش نشان می‌دهد که داستان گلدسته‌ها و فلک فراتر از روایتگری ظاهری و بیان یک خاطره معمولی است و باید با ژرف‌نگری و دقت، به زوایای درونی و پنهان آن پی برد. چه بسا این داستان به تغییر احوال روحی و عقیدتی و سیاسی جلال ناظر باشد که بعضاً در شرح حال او و از سوی خود جلال نیز به این تغییر و تحول اشاره شده است.

کلیدواژه‌ها: گلدسته‌ها و فلک، جلال آل احمد، نشانه‌شناسی، آیین، روانشناسی فرهنگی.

* نویسنده مسئول مکاتبه: علیرضا نبی‌لو، dr.ar_nabiloo@yahoo.com

– استناد این مقاله:

نبی‌لو، ع. (۱۴۰۵). نشانه‌شناسی آیینی داستان گلدسته‌ها و فلک آل احمد با تکیه بر مؤلفه‌های روانشناسی فرهنگی. پژوهشنامه فرهنگ و ادبیات آیینی، ۵(۱۰)، ۲۲-۱.

<https://doi.org/10.22077/jcrl.2026.9502.1215>

۱. مقدمه

ادبیات با فرهنگ و آیین‌ها ارتباط تنگاتنگی دارد و معمولاً از طریق زبان و ادبیات، مظاهر فرهنگی، آیین‌ها و باورها از نسلی به نسلی منتقل می‌شود، فرهنگ

الگوهایی از شناخت بشری را دربرمی‌گیرد که به باورهای مرسوم، صورت‌بندی‌های اجتماعی و ویژگی‌های نژادی، دینی یا گروهی دلالت دارند. افزون بر این، فرهنگ به نوعی رابطه یا نزدیکی با علوم انسانی، هنرهای زیبا و دیگر فعالیت‌های علمی و فکری نیز دلالت می‌کند و در ارتباط با افراد خاص، اغلب مترادف آداب‌دانی نیز هست (مکاریک، ۱۳۸۸: ۲۲۴). با توجه به گستردگی عناصر آیینی، از این طریق، آبخشور فکری و هنری بسیاری برای نویسندگان و شاعران فراهم می‌شود و با الهام از آنها مضامین متعددی شکل می‌گیرد. عناصر بسیاری از آیین‌ها و مفاهیم ادبیات با رموز و نمادها گره می‌خورد و از این جهت نیز علاقه‌های مشترکی بین آیین و ادبیات ایجاد می‌شود. در اغلب انواع ادبی این رابطه تنگاتنگ ادبیات و آیین را می‌توان دید، ادبیات روایی با توجه به ساختار و شاکله داستان پردازانه‌اش از این منظر اهمیت بسیاری پیدا می‌کند؛ زیرا «روایت‌ها بازنمایی‌های نشانه‌شناختی هستند، به این معنا که از نشانه‌های مادی در کلمات، تصاویر متحرک یا ثابت و مکتوب یا شفاهی، ساخته شده‌اند و معنایی را منتقل می‌کنند که لازم است توسط یک گیرنده رمزگشایی یا تفسیر شود» (ریبو، ۱۴۰۰: ۱۰).

نشانه‌ها در ارتباط با یکدیگر نقش‌آفرینی بهتری دارند «هیچ نشانه‌ای به‌خودی خود واجد معنا نیست. معنا صرفاً از کاربرد یک دال حاصل نمی‌آید؛ معنا حاصل انتخاب یک دال به جای دالی دیگر است... فهم ما از نشانه‌ها هم‌چنین از رابطه آن‌ها در مجاورت با یکدیگر شکل می‌گیرد» (پاینده، ۱۳۹۷: ۲۲۷). از سوی دیگر نشانه‌ها موقعی کارایی لازم را دارند که به یک نظام نشانه‌ای متعلق باشند. «زمانی می‌توانیم چیزی را نشانه بدانیم که به یک نظام نشانه‌ای تعلق داشته باشد و در تقابل با سایر واحدهای آن نظام قرار گیرد» (گندم‌کار، ۱۳۹۶: ۸۲). هم‌چنین باید به صریح یا ضمنی بودن نشانه‌ها نیز توجه شود «نشانه‌های صریح در متون علمی مانند ریاضیات و نشانه‌های ضمنی که بیشتر بر اساس جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی هستند، در متون هنری مانند ادبیات و سینما یافت می‌شوند» (ضمیران، ۱۳۸۲: ۱۱۹). معمولاً دریافت و تفسیر نشانه‌های ضمنی در آیین‌ها، هنر و ادبیات دیرپا تر و دشوارتر است. این شیوه تحلیل به بافت اجتماعی و روانشناسانه نشانه‌ها نیز توجه می‌کند. علم نشانه‌شناسی «زندگی نشانه‌ها را در بطن زندگی اجتماعی بررسی می‌کند. همین علم بخشی از روانشناسی اجتماعی و در نتیجه روانشناسی عمومی را تشکیل خواهد داد... نشانه‌شناسی به ما می‌آموزد که نشانه‌ها از چه تشکیل شده‌اند و چه قوانینی بر آن‌ها حکم‌فرما است» (سوسور، ۱۳۷۸: ۴۵).

روش نشانه‌شناسی در بررسی قوانین حاکم بر نشانه‌ها و تحلیل روابط آنها به این نوع تحلیل و بررسی ساختار نظام‌مند و منطقی می‌دهد و پژوهشگر را از حدس و گمان و نگرش‌های ذوقی دور می‌کند. در عین حال با توجه به رمزآلود بودن نشانه‌ها ممکن است دستاورد نشانه‌شناسی نیز تا حدودی ناخودآگاه و پوشیده به نظر بیاید «این دانش ضمنی اغلب ریشه در هنجارها و قراردادهای فرهنگی دارد که ناخودآگاه عمل کرده و اعضای جامعه ممکن است شدیداً منکر وجود آن‌ها شوند. در چنین مواردی توصیف یک نظام نشانه‌شناختی به نوعی رمززدایی یا افشاگری تبدیل

می‌شود» (کالر، ۱۳۸۸: ۷۷). از سوی دیگر باید به گستره نشانه‌شناسی نیز توجه کرد زیرا نشانه‌شناسی «تمام نظام‌های ارتباطی نظیر زبان‌ها، رمزگان‌ها و نظام‌های علامتی را دربرمی‌گیرد» (نبی‌لو، ۱۳۹۸: ۲۸۴).

در تحلیل نشانه‌شناسی نقش رمزگان بسیار مهم است، زیرا تحلیل نشانه‌شناسی مبتنی بر درک و دریافت رمزگان به کار رفته در متن است. رمزگان معمولاً «نوعی دانش انباشته و در عین حال پویای تاریخی است که ناگهان شکل نمی‌گیرد و ناگهان از میان نمی‌رود» (سجودی، ۱۳۹۳: ۱۴۴)؛ باید در پذیرش و تفسیر رمزگان، اتفاق نظر مفسران و خوانندگان یا اهل فرهنگ وجود داشته باشد. «رمزگان مجموعه‌ای از نشانه‌هایی است که میان گروهی از انسان‌ها توافق شده است» (نجومیان، ۱۳۹۴: ۱۷)؛ درک رمزگان و رابطه آن با نظام نشانه‌ای و بافت فرهنگی آن نشانه، بسیار مهم است «فهم رمزگان، روابط میان آن‌ها و بافتی که به آن تعلق دارند، باعث می‌شود که تبدیل به عضو یک فرهنگ خاص شویم» (چندلر، ۱۳۸۷: ۲۲۲).

۱-۱. نشانه‌شناسی آیینی

می‌توان از رابطه نشانه‌شناسی، روانشناسی فرهنگی و آیین به نشانه‌شناسی آیینی رسید، زیرا هم نشانه‌ها و هم آیین‌ها پر رمز و راز و دارای روساخت و ژرف‌ساخت‌های مختلفی هستند و در هر دو به اموری می‌رسیم که علاوه بر خود به چیزهای دیگری نیز دلالت می‌کنند، بنابراین از طریق نشانه‌شناسی آیینی می‌توان دال و مدلول‌های آیینی را با دسته‌بندی و تحلیل دقیق‌تری ارائه کرد و با روشمندی و نظام بهتر به تفسیر و درک آن دست یافت. برای نشانه‌شناسی آیینی، منبع مستقلی وجود ندارد و از طریق تلفیق نشانه‌شناسی و روانشناسی فرهنگی می‌توان به نشانه‌شناسی آیینی، نشانه‌شناسی هویت و نظیر آنها دست یافت در عین حال می‌توان به این منابع مراجعه کرد: (Shweder, 1991) و (Cole, 1996) و (Vygotsky, 1978).

۲-۱. نشانه‌شناسی آیینی و روانشناسی فرهنگی

روانشناسی فرهنگی به بررسی تعاملات میان انسان و فرهنگ می‌پردازد و موضوعاتی مانند آیین، دین، ارزش‌ها، زبان و ادبیات نیز در این تعامل می‌گنجد. در روانشناسی فرهنگی به چگونگی تأثیر فرهنگ بر رفتار و عواطف و شناخت‌های انسان تمرکز می‌شود. البته این تأثیر متقابل است یعنی فرهنگ بر انسان تأثیر دارد و انسان نیز در شکل‌گیری فرهنگ تأثیر می‌گذارد. (Nisbett & Miyamoto, 2005: ۴۶۹). نشانه‌شناسی آیینی نیز با وجود اهمیت و استقلال نسبی، نهایتاً باید در چهارچوب روانشناسی فرهنگی تحلیل و ارزیابی شود تا نشانه‌ها از ایستایی و راکد بودن خارج شوند.

با توجه به اینکه داستان گلدسته‌ها و فلک، بیشتر بر کنجکاو‌های درونی جلال و بر محوریت خود و میل درونی او متمرکز است و از سوی دیگر با گلدسته‌ها به‌عنوان یکی از عناصر فرهنگی جامعه عصر نویسنده مرتبط است، بهتر است در تحلیل آن از نظریه روانشناسی فرهنگی خود (Cultural Psychology of Self) بهره گرفته شود؛ این نظریه در آثار مایکل کول (Michael Cole) و ریچارد شودر (Richard Shweder) بیشتر مطرح شده است و آنها به چگونگی شکل‌گیری خود در بافت فرهنگی توجه کرده‌اند. روانشناسی فرهنگی مبتنی بر کاوش هیجان‌انگیز و چالش برانگیز در مورد چگونگی حرکت فرد در جهان انسانی است. این تمرکز بر «خود» موجب می‌شود که انسان از طریق آن،

قادر به مکان‌یابی خود در جهان بشود و به درک دقیق‌تری از موقعیت و جایگاهش در عالم هستی دست یابد. این نظریه رابطه میان ساختارهای فرهنگی، کنش‌های روزمره و شکل‌گیری هویت/خود را مدنظر قرار می‌دهد و بر سه مؤلفه کلیدی تأکید می‌کند: ۱. نمادها و فضاهای فرهنگی به‌عنوان سازه‌های معنادار، ۲. کنش جمعی و نقش گفتمان‌های اقتدارگرا، و ۳. مقاومت‌های خرد فردی و فرایند درونی‌سازی نُرْم‌ها. برای آنکه کارایی نشانه‌شناسی آیینی در متن بیشتر نشان داده شود و مباحث پویاتر و تأثیرگذارتر باشد، در میان مباحث از این مؤلفه‌ها کمک گرفته می‌شود.

این پژوهش می‌کوشد از این منظر به داستان گلدسته‌ها و فلک، نگاه دیگری بیفکند و عناصر نشانه‌ای و رمزگان آن را تحلیل کند. گفتنی است که داستان گلدسته‌ها و فلک آل‌احمد از زوایای مختلفی بررسی و واکاوی شده است ولی از نظر نشانه‌شناسی آیینی و روانشناسی فرهنگی هنوز جای تحلیل و بررسی دارد. درونمایه و محتوای این داستان به آشنایی با رمز و راز گلدسته‌ها که نشانه و نماد دینی و آیینی است گره خورده و در جای‌جای داستان این امر مشهود است و جستجوگری و اصرار جلال در رسیدن به گلدسته‌ها نیز بر جذابیت آن می‌افزاید.

از سوی دیگر به نظر می‌آید تمام جزئیات این داستان به نوعی روایتگر زندگی اجتماعی، سیاسی و عقیدتی جلال نیز باشد و بتوان بسیاری از نشانه‌ها و المان‌های داستان را در زندگی جلال ردیابی کرد؛ نشانه‌هایی که به‌گونه‌ای شاعرانه و هنرمندانه به شکل غیرمستقیم بتواند روایتگر تغییرات عقیدتی، مشربی و سیاسی زندگی نویسنده باشد. اگرچه در مصاحبه‌ها و شرح احوال جلال، به صراحت به رابطه داستان گلدسته‌ها و فلک با اندیشه و حوادث زندگی او اشاره نشده است، ولی با توجه به نشانه‌های متنی می‌توان بین این داستان و برخی از رویدادهای زندگی جلال پیوندهایی برقرار کرد؛ دوره اول زندگی جلال در فاصله سال‌های ۱۳۰۸ تا ۱۳۲۲ تا قبل از سفر وی به نجف اشرف را دربر می‌گیرد. در این مدت جلال تحت تأثیر جوّ مذهبی خانواده خویش قرار داشته است (کمالی بانیانی، ۱۳۸۵: ۳۲۳)، اما بعد از بازگشت از سفر، جلال دچار تغییراتی شده بود (آل احمد، ۱۳۶۹: ۱۷۶)؛ در دوره دوم از سال ۱۳۲۳ که جلال وارد حزب توده می‌شود، تقریباً مسیر اندیشه‌اش به طور کامل عوض می‌شود... او از خانواده جدا می‌شود و دقیقاً از همین جاست که تمام اندیشه‌های مخالف دین و مذهب، مجال بروز و خودنمایی پیدا می‌کند و این مسئله در آثارش منعکس شده است (کمالی بانیانی، ۱۳۸۵: ۳۲۸). دوره سوم زندگی او با سفر به حج در سال ۱۳۴۳ آغاز می‌شود و باعث بازگشتی واقع‌بینانه به اسلام ناب می‌شود. جلال به یک دین واقعی و بدون تعصب و خرافات می‌گراید (همان: ۳۶۲). «به عقیده او [جلال]، انسان چه بخواهد چه نخواهد خداپرست است و خداجویی، ذاتی آدمی است و ذاتی لایتغیر است» (دهباشی، ۱۳۷۸: ۱۱۲). اندیشه‌های اجتماعی جلال پس از این مرحله، دگرگون می‌شود.

آل احمد با هر نوع سلطه و فشار و تعدی و استکبار مخالف بود. زندگی را در جهت استقرار عدالت و رهایی از بندها می‌یافت. قلم او در جهت حذف ظلم، استثمار و تعدی و اعتصاف با کاربرد بیشترین بار معنی در کوتاهترین جمله... به کار می‌رفت (میرآخوری و شجاعی، ۱۳۸۶: ۱۹۰).

داستان موردبحث نیز چنین تغییری را تأیید می‌کند. «مردی که از هیاهوی سیاسی سال‌های ۲۰ و ۳۰ آمده بود، با توش و توان یک متفکر اجتماعی دقیق به حیات فکری نسل خود می‌نگریست... او از همه چیز می‌گفت سریع و صریح، و رد می‌شد تا به کلیتی برسد» (تبریزی، ۱۳۵۷: ۴۰). جلال بعد از فراز و فرودهای ماقبل ۱۳۴۳ اکنون به دریافت

دقیق‌تری از دین می‌رسد و بالا رفتن از گلدسته‌ها و تحمل عواقب آن می‌تواند تعبیری نمادین از این تغییر و تحولات روحی او باشد. در متن داستان، مدیر هنگام تنبیه سؤال می‌کند چند تا پله داشت و جلال می‌گوید ده دوازده تا؛ چه بسا بتوان این عدد دوازده را با گرایش شیعی نویسنده تطبیق داد. زمان نوشتن یا انتشار این داستان نیز می‌تواند با این تغییرات همسو باشد. «کتاب مزبور [پنج داستان] در بهمن ۱۳۵۱ بدون مجوز و ذکر نام ناشر و چاپخانه مباشر طبع در معرض فروش قرار گرفته است... جلال آل احمد داستان آخر کتاب را (با ذکر تاریخ تقریر دیماه ۴۶) به شرح احوالات خویش اختصاص داده» (آل احمد، ۱۳۷۹: ۲۷۶)؛ یعنی این داستان از نظر تاریخی با تغییرات و تحولات روحی و عقیدتی جلال همخوانی دارد.

۳-۱. روش پژوهش

هدف این پژوهش بررسی نشانه‌شناسی آیینی داستان گلدسته‌ها و فلک جلال آل احمد است. از این طریق کوشیده می‌شود به نظام نشانه‌ای آیینی و رمزگان به کار گرفته شده در این داستان پرداخته شود و کنش‌های ارتباطی آیینی و کارکردهای نشانه‌ای داستان بررسی شود. پژوهش حاضر به شیوه توصیفی و تحلیلی، مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از نشانه‌شناسی و روانشناسی فرهنگی سامان یافته است و داستان مذکور در این چهارچوب بررسی و تحلیل شده است.

۴-۱. پرسش و مسئله پژوهش

پرسش و مسئله پژوهش در این است که آیا داستان گلدسته‌ها و فلک آل احمد در کنار خوانش ظاهری و سطحی‌اش، دارای خوانش ژرف‌ساختی و عمیق نیز هست؟ آیا می‌توان آن را در چهارچوب نشانه‌شناسی آیینی - روانشناسی فرهنگی عمیق‌تر تحلیل کرد؟ آیا فراتر از معنای ظاهری در داستان به دلالت‌هایی نیز می‌توان دست یافت؟

۵-۱. پیشینه پژوهش

درباره داستان گلدسته‌ها و فلک، پژوهش‌هایی انجام شده است و در مقالات و کتاب‌ها یا فضای مجازی و سایت‌های اینترنتی می‌توان به آن برخورد. مقاله «بررسی روایت، داستان و پیرنگ در گلدسته‌ها و فلک» (فروزنده، ۱۳۸۷) بیشتر ناظر بر پیرنگ این داستان است و به فضای نشانه‌شناسی وارد نشده است؛ در نشریه کتاب ماه / ادبیات (۱۳۹۱) گزارش یک صفحه‌ای از نشست نشانه‌شناسی جلال آل احمد ارائه شده است؛ مباحث این نشست در کتاب نشانه‌شناسی و نقد ادبیات / استانی معاصر (صادقی، ۱۳۹۲) آمده است؛ این اثر مجموعه مقالاتی است که درباره ابراهیم گلستان و جلال آل احمد نوشته شده، در بخش دوم کتاب که مقالات مربوط به جلال را در خود دارد به مقاله‌ای از علی عباسی با عنوان «کارکرد و موقعیت‌های روایی در بچه مردم، گلدسته‌ها و فلک و جشن فرخنده» بر می‌خوریم که ساختار روایت را از نگاه گرماس بررسی کرده است و بر تحلیل پیرنگ داستان‌ها نیز متمرکز شده است. چنان‌که دیده می‌شود از منظر نشانه‌شناسی آیینی تاکنون به این داستان پرداخته نشده و مزیت این مقاله آن است که در کنار ارائه چهارچوب نشانه‌شناسی آیینی، عناصر داستان از این منظر بررسی شده و می‌تواند الگویی باشد برای تحلیل‌های مشابه.

۲۲. بحث و بررسی (نشانه‌شناسی آیینی گلدسته‌ها و فلک)

در بررسی نشانه‌شناسی آیینی یک داستان، مباحث گوناگونی را می‌توان مطرح کرد که درک عمیق‌تری از ساختار، معنا و کارکرد داستان نشان دهد و همچنین می‌توان تأثیرپذیری داستان را از آیین و فرهنگ بیان کرد. برای این منظور به نظام‌های نشانه‌ای آیینی، کارکردهای نشانه‌ای آیینی و کنش‌های ارتباطی آیینی این داستان پرداخته می‌شود:

۱-۲. نظام نشانه‌ای آیینی

نظام نشانه‌ای آیینی این داستان را باید از طریق رمزگان‌های آن تبیین و توصیف کرد؛ زیرا رمزگان‌ها در ترسیم زوایای مختلف یک نظام نشانه‌ای نقش موثری دارند. «در مباحث نشانه‌شناسی، علاوه بر نشانه‌های زبانی، رمزگان‌های منطقی، رمزگان‌های زیبایی‌شناختی و رمزگان‌های اجتماعی و نیز تناسب و ارتباط نظام علائم بررسی می‌شود» (نبی‌لو، ۱۳۹۲: ۱۱۴). رمزگان‌های این داستان به رمزگان‌های دیداری، شنیداری، کنشی و زبانی تقسیم می‌شوند:

۱-۱-۲. **رمزگان دیداری**، این رمزگان‌ها بیشتری حالت بصری و دیداری دارند و از طریق نشانه‌های بصری، اشیاء، رنگ‌ها، لباس‌ها و... مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی و مذهبی را نشان می‌دهند. در داستان گلدسته‌ها و فلک برخی از رمزگان‌های دیداری عبارت‌اند از گلدسته‌ها، فلک، مکان و فضای شکل‌گیری داستان. گلدسته‌ها، به‌عنوان نمادی دینی و مذهبی در جامعه ایران مطرح می‌شوند، حضور گلدسته‌ها در عنوان داستان و تکرار آن در طول داستان، بر اهمیت و ارزش این نماد تأکید می‌کند. جلال با این انتخاب سر به فلک کشیدن گلدسته‌ها و اوج گرفتن و نزدیک بودن آنها را به آسمان نشان می‌دهد. در جای‌جای این داستان حضور گلدسته‌ها و میل به بالا رفتن و اوج گرفتن و رسیدن به گلدسته‌ها و برآورده شدن حس کنجکاوی راوی دیده می‌شود. «بدیش این بود که گلدسته‌های مسجد بدجوری هوس بالارفتن را به کله آدم می‌زد. ما هیچ کدام کاری به کار گلدسته‌ها نداشتیم؛ اما نمی‌دانم چرا مدام توی چشم‌مان بودند» (آل احمد، ۱۳۹۱: ۹)؛ «و در هر حال دیگر که بودی، مدام گلدسته‌های مسجد توی چشم‌ها بود و مدام به کله‌ات می‌زد که ازشان بالا بروی» (همان: ۱۰)؛ «موچول دست مرا کشید برد توی حیاط و همان پام را که توی حیاط گذاشتم، چشمم افتاد به گلدسته‌ها و هوس آمد» (همان: ۱۲)؛ «اما گلدسته‌ها چیز دیگری بود» (همان: ۱۰)؛ «و حالا گلدسته‌ها همین جور آن بالا نشسته‌اند و هی به کله آدم می‌زنه که ازشان بری بالا» (همان: ۱۳)؛ «دوچرخه‌سواری را که یاد گرفتیم، باز رفتیم توی نخ گلدسته‌ها؛ یعنی مدام من پایی می‌شدم» (همان: ۱۸)؛ «من برای این که درد و سوزش را فراموش کنم، سرم را گرداندم به سمت گلدسته‌ها که سربریده و نیمه کاره در آسمان محل رها شده بودند و داشتم برای خودم این فکر را می‌کردم که اگر نصفه کاره نمانده بودند...» (همان: ۲۲)؛ «و چشمم افتاد به عکس گنبد و گلدسته‌ها که وسط گردی آب بود. یک خرده نگاه‌شان کردم و بعد سرم را بلند کردم و خود گلدسته‌ها را دیدم و بعد کفشم را پوشیدم و لنگ‌لنگان راه افتادم به طرف در مدرسه» (همان: ۲۳). گلدسته‌های بلند و باریک مساجد، نمادی از سر به فلک کشیدن و نزدیکی به خداوند است و ارتفاع آن‌ها می‌تواند نشان‌دهنده حضور آیین و مذهب در زندگی روزمره مردم باشد. قرار گرفتن گلدسته‌ها در کنار مساجد و مرتفع بودن آنها، دید بصری آن‌ها را افزایش می‌دهد و بر اهمیت و حضور دائمی آن‌ها در زندگی مردم تأکید می‌کند.

در نشانه‌شناسی فرهنگی، نمادها و به تبع آن، فضاها و فرهنگی نقش مهمی ایفا می‌کنند، در این داستان، گلدهی به مثابه ابژه فرهنگی، نمادی معنادار است. گلدهی‌ها در این روایت نه فقط ساختار معماری‌اند بلکه کانون بصری و معنایی زندگی را تشکیل می‌دهند؛ عبارت «مدام گلدهی‌های مسجد توی چشم بود» نشان‌دهنده کارکرد نمادین و تأثیرگذار آن است. از منظر روان‌شناسی فرهنگی، چنین نمادهایی چارچوب معانی روزمره را می‌سازند و خود را در تجارب فردی (مانند نگاه، حرکت، آرزو برای بالا رفتن) متجلی می‌کنند. مطابق دیدگاه شودر (Shweder, 1991: 73) نمادهای فرهنگی چارچوب‌های معنا هستند که ادراک و تجربه بدنی را هدایت می‌کنند؛ بنابراین گلدهی‌ها مرز بین آسمان و زمین را معنادار می‌کنند و به آرزوهای حرکتی کودکان جهت می‌دهند؛ از سوی دیگر بازتاب تصویری گلدهی‌ها در آب حوض «عکس گنبد و گلدهی‌ها که وسط گردی آب بود»، نمونه‌ای از درونی‌سازی نمادهاست؛ نماد بیرونی به بازنمایی درونی تبدیل می‌شود که عمل و احساس را بازتولید می‌کند، تصویری که تجربه درد و شجاعت را پس از تنبیه به یاد می‌آورد و در شکل‌دهی به خود، نقش مهمی دارد. کول (Cole, 1996: 108-110) بر این نکته تأکید می‌کند که ابزارها و نمادها در بافت فعالیت‌های جمعی تبدیل به سازوکارهای درونی‌سازی می‌شوند.

فلک و ایهام موجود در آن که به معنی آسمان و فلک به عنوان ابزار تنبیه است، نشان می‌دهد که جستجوگری و رمزگشایی و نوجویی ممکن است به فلک، شکنجه و آسیب دیدن نیز بینجامد و کسی که در این راه گام می‌گذارد باید عواقب آن را به جان بخرد، از سوی دیگر نشان دهنده فضای بسته جامعه و آموزش و پرورش عصر نویسنده است که با تنبیه مانع رشد و نوجویی فرد می‌شد.

از مسجد گذشتیم و رفتیم توی مدرسه. از در که وارد شدیم، صف‌ها بسته بود و کنار حوض بساط فلک آماده بود. صاف رفتیم پای فلک. دوتا از بچه‌های ششم آمدند سر فلک را گرفتند و فراش مدرسه اول اصغر را و بعد مرا خواباند. پای چپ من و پای راست او را گذاشت توی فلک (همان: ۲۲).

اگرچه فلک به معنی آسمان به صراحت در داستان نیامده ولی معنای ایهامی آن کاملاً احساس می‌شود.

توجه به **مکان‌های** مختلف در داستان، مانند مدرسه، مسجد و خانه به عنوان نهادهای تأثیرگذار در زندگی و جامعه عصر نویسنده، دارای کارکرد نشانه‌شناسانه مهمی هستند. این فضاها در بازسازی نشانه‌های دیگر و دلالت‌آفرینی نشانه‌ها تأثیرگذار هستند. در روان‌شناسی فرهنگی به نقش نهادها و نشانه‌های اقتدار توجه زیادی می‌شود، در این داستان، مدرسه و مسجد نقش چنین نهادی را دارند؛ قفل در، مؤذن و متولی به مثابه نشانه‌های اقتدار عمل می‌کنند که دسترسی به فضای معنادار را محدود می‌سازند. وقتی کودکان سعی می‌کنند «بالا بروند»، با موانع ساختاری و انسانی روبه‌رو می‌شوند (قفل، هدیر، فراش)؛ این تقلیل کنش کودکان و نظارت نهادگرایی، بازتاب تنازع بین خواست دسترسی به تجربه فرهنگی و کنترل اجتماعی است. نمونه ملموس، تنبیه و فلک است که عمل (بالا رفتن از گلدهی) را با تنبیه نمادین پاسخ می‌دهد. از منظر روان‌شناسی فرهنگی، چنین تجربه‌هایی هویت را از طریق جسمانیت (embodiment) بازنویسی می‌کنند: درد ناشی از تنبیه فلک، به یادگار بدنی تبدیل می‌شود که هم هویت «مطیع/ سرکش» را شکل می‌دهد و هم هنجار تسلیم را تحمیل می‌کند.

در این داستان به مکان‌هایی مانند مسجد، تیمچه، محضر، مدرسه و خانه اشاره می‌شود و هر یک دلالت‌های خود را در پی دارد؛ مسجد محل عبادت است و در اغلب محله‌ها دایر بوده، به گونه‌ای که راوی با تعبیر «مسجد بابام» (همان: ۱۵) از قرین بودن مسجد با فضای زندگی خود سخن می‌گوید. در بخش دیگر می‌گوید «اصلاً شاید به علت همین خانه کوچک بود که مرا گذاشتند مدرسه. محضر بابام را که بسته بودند» (همان: ۱۶)، در اینجا نیز رابطه خانه و مدرسه نشان داده می‌شود و گویی فرد باید برای در خانه نبودن ناگزیر به مدرسه فرستاده شود. همچنین محضر نشان‌دهنده فضای مذهبی و ارزشی خانواده جلال است. جلال در توصیف صدیق تجار هم از تیمچه و حجره یاد می‌کند که هر دو در جامعه و خانواده ایرانی جایگاه موجهی هستند «حجره‌اش توی تیمچه حاج حسن بود و عبا نایینی و برک می‌فروخت» (همان: ۱۱)؛ نزدیک بودن مسجد معیر و مدرسه نیز بار معنایی خاصی دارد. «فهمیدم که مسجد است و صدیق تجار در آمد که: «این جا رو می‌گن مسجد معیر. ازون درش که بری بیرون درست جلوی مدرسه‌س فهمیدی؟» و همین جور هم بود. بعد رفتیم توی دالان مدرسه» (همان).

۲-۱-۲. **رمزگان شنیداری**، این رمزگان‌ها از طریق صداها، دعاها، سروده‌ها و لحن‌ها و ... فضای معنوی و حالات روحی را در داستان نشان می‌دهند. در این داستان نشانه‌های شنیداری خیلی پر رنگ و متنوع نیستند و بیشتر در قالب گفتگوها و مباحث شخصیت‌ها دیده می‌شود، اگرچه با توجه به گلدسته مسجد، رد پای اذان گفتن و دعا و نماز در داستان احساس می‌شود ولی مستقیماً به آن پرداخته نشده است. اما گفتگوهای بین شخصیت‌ها با شنیده شدن لحن جسورانه جلال و ملاحظه کاری‌های اصغر ریزه به فضاسازی داستان کمک زیادی می‌کند. سر و صدای بچه‌ها و هیاهوی آنها پس از صعود جلال به بالای گلدسته‌ها نیز در خور توجه است و نشان می‌دهد این هنجارشکنی و بالارفتن از گلدسته‌ها برای آنها تعجب برانگیز است. «بچه‌ها سرشان گرم بود و ما روی بام مسجد که رسیدیم، تازه بچه‌ها دیدن‌مان و شروع کردند به هو کردن» (همان: ۱۹)؛ «که یک مرتبه هوار بچه‌ها بلند شد. دست‌هاشان به اندازه چوب کبریت دراز شده بود و گلدسته را نشان می‌دادند» (همان: ۲۰)؛ «اصغر یک پله دیگر آمد بالا، به همان اندازه که بچه‌ها کله‌اش را از پایین دیدند و از نو هوارشان در آمد و فراش مدرسه دوید به سمت در مدرسه» (همان).

۲-۱-۳. **رمزگان کنشی** از طریق بررسی حرکات، کنش‌ها و کردارها، به بیان و انتقال معانی مناسک آیینی و ترسیم فضای دینی کمک می‌کنند. در روانشناسی فرهنگی بر کنش جمعی و نقش گفتمان‌های اقتدارگرا تأکید زیادی می‌شود؛ در این داستان، همکاری و تلاش جلال و اصغریزه برای بازکردن قفل و فتح گلدسته‌ها، و نهایتاً بالا رفتن از آنها نمونه‌ای از کنش جمعی است، این کنش‌ها به مثابه ابزار هویت‌سازی تلقی می‌شوند.

همان‌طور که کول (Cole, 1996: 117-123) نشان می‌دهد، یادگیری و شیوه‌های زیستن، از طریق فعالیت‌های مشترک و استفاده از ابزارها صورت می‌گیرد. رمزگان‌های کنشی این داستان را می‌توان در مراسم مذهبی مانند روضه‌خوانی، تنبیه بدنی و کنش‌های مدیر و نهاد مدرسه، و کردارها و اعمال اشخاص مشاهده کرد. تنبیه بدنی با فلک، به عنوان یک کنش، نشانه تحقیر و تنبیه دانش‌آموز است. این کنش نشان‌دهنده رویکرد سخت‌گیرانه نظام آموزشی و تربیتی در جامعه آن زمان است. انجام این کنش توسط مدیر و فراش نشان‌دهنده تن دادن آنها به این نظام آموزشی است. تحمل این کنش توسط جلال و اصغریزه نشان‌دهنده ناگزیری آنها است در عین حال سعی می‌کنند صلابت و

سرسختی خود را با گریه نکردن یا پنهان کردن گریه خود نشان دهند. اگرچه هدف از این کنش، ظاهراً تربیت، اصلاح و انضباط است، اما در واقعیت می‌تواند به تحقیر، ترس و سرکوب خلاقیت دانش‌آموز منجر شود. اقدام جلال در بالا رفتن از گلده‌ها به‌رغم مخالفت‌ها و به جان خریدن خطرات و مخاطرات آن برای غلبه بر حس جستجوگری و رسیدن به هدف مورد نظر به کنش اصلی در سراسر داستان تبدیل می‌شود.

از در که وارد شدیم، صف‌ها بسته بود و کنار حوض بساط فلک آماده بود. صاف رفتیم پای فلک. دوتا از بچه‌های ششم آمدند سر فلک را گرفتند و فراش مدرسه اول اصغر را و بعد مرا خواباند. پای چپ من و پای راست او را گذاشت توی فلک (همان: ۲۲).

با توجه به مصمم بودن جلال در بالا رفتن از گلده‌ها، تنبیه و فلک مدیر تأثیر چندانی بر او نگذاشت و با برگشتن به سمت گلده‌ها سعی دارد سوزش و اثر فلک را نادیده بگیرد «سرم را گرداندم به سمت گلده‌ها که سربریده و نیمه‌کاره در آسمان محل رها شده بودند و داشتم برای خودم این فکر را می‌کردم که اگر نصفه کاره نمانده بودند» (همان).

در بخش‌های دیگر داستان به کنش‌های دیگر راوی بر می‌خوریم که از نظر نشانه‌شناسی آیینی محل تأمل است، معلمی که خمار بودن برایش ضد ارزش نیست ولی با دست چپ نوشتن دانش‌آموز برایش ضد ارزش است: رفاقتم با اصغر ریزه از وقتی شروع شد که معلممان خمار بود و دست چپ مرا گذاشت روی میز و ده تا ترکه بهش زد. می‌گفت: «کراحت دارد اسم خدا را با دست چپ نوشتن» یعنی اول دو سه بار بهم گفته بود و من محل نگذاشته بودم. آخر همه کارهام را با دست چپ می‌کردم (همان: ۱۳).

همچنین در اینجا به فشار نهاد آموزشی برای تغییر شیوه نوشتن راوی (از چپ به راست) بر می‌خوریم، از نظر ویگوتسکی (Vygotsky, 1978: 19) ابزارها و نمادهای فرهنگی در تربیت و تحول روحیات کودک نقش مهمی دارد؛ در این داستان، ابزار فرهنگی نوشتار «درست» توسط نهاد مقتدر به کودک تحمیل و سپس درون‌سازی می‌شود. مدرسه به‌مثابه فضای سازمان‌یافته برای انتقال هنجارها و شکل‌دهی مورد نظر خود، عمل می‌کند. همچنین تلاش برای باز کردن در و رسیدن به پلکان گلده‌ها از کنش‌های اصلی داستان است. «فردا ظهر که از در مدرسه در می‌آمدیم، دو تایی رفتیم سراغ در پلکان بام مسجد و مدتی با قفلش کند و کو کردیم» (همان: ۱۵)؛ «سه روز طول کشید تا عاقبت با یکی از آن کلیدها قفل پای در پلکان مسجد باز کردیم» (همان: ۱۸). در ادامه کنش فوق، باز کردن در و رسیدن به گلده‌ها به نوعی نشان دهنده رسیدن به هدف است که گذر از تنگناها و تاریکی راه پله، رسیدن به روشنایی و کشف مجهول و نهایتاً موفقیت را نشان می‌دهد «و باز رفتیم بالا و کم کم پله‌ها روشن می‌شد» (همان: ۱۹)؛ «ما ایستادیم به تماشا تا خستگی پاهامان در برود. همه‌شان جمع شده بودند وسط حیاط و گلده‌ها را نشان هم دیگر می‌دادند. خستگی مان که در رفت دوباره راه افتادیم به بالا رفتن» (همان)؛ «چند پله که رفتیم پایین، پام گرم شد و بعد پله‌ها تاریک شد و از نو سوراخ‌های گلده‌ها و جماعت بچه‌ها که آن پایین هنوز دور هم بودند» (همان: ۲۱).

اعمال و کنش‌های دیگر شخصیت‌ها نیز در ترسیم رمزگان کنشی داستان قابل توجه است، هر یک از شخصیت‌های حاضر در این داستان به فضا سازی و پیشبرد آن کمک می‌کنند و جلال از طریق توصیف آنها و نیز از نحوه تفکر و سخن گفتن آنها برای ترسیم نگاه و نظر خود سود می‌برد. صدیق تجار و نقش مرید بودن و تابع فرمان پدر جلال

بودنش بخشی از کنش داستان را پیش می‌برد «صدیق تجار را می‌شناختم... از مریدهای بابام بود» (همان: ۱۱)؛ «صدیق تجار گفت: «بیا موچول. این پسر آقاس. می‌سپرمش دست تو. فهمیدی؟» (همان: ۱۲)؛ «که موچول آمد دست مرا گرفت و کشید که ببرد بیرون باباش گفت: «امروز ظهر باهاش برو برسونس خون‌ه‌شون بعد بیا. فهمیدی؟ اما نمی‌خواد با بچه‌های بقال چقالا دوست بشی‌دها. فهمیدی؟» (همان). موچول نیز از شخصیت‌های دیگر داستان است که همراهی و ترسش در ترسیم بخشی از کنش‌های داستان موثر است «و هی به کله آدم می‌زنه که ازشان بری بالا؛ اما دیگر چیزی به موچول نگفتم. معلوم بود که می‌ترسد» (همان: ۱۳)؛ اصغر ریزه همراه اصلی راوی در رسیدن به هدف است. «و من غیر از موچول، فقط اصغر ریزه را می‌شناختم و اصغر ریزه هم حیف که بچه بقال چقالا بود» (همان).

۲-۱-۴. **رمزگان زبانی**، رمزگان زبانی به نحوه استفاده نویسنده از زبان، واژگان، اصطلاحات، لحن و سبک نگارش اطلاق می‌شود که از طریق آن‌ها می‌توان به دیدگاه‌ها، احساسات، ارزش‌ها و مقاصد او پی برد. این رمزگان بیشتر در محور و زنجیره زبانی پدیدار می‌شود و در متون مختلف به توصیف و تبیین و روایت مسائل آیینی و دینی می‌پردازد و در تفسیر و انتقال باورها و ارزش‌های آیینی و دینی مورد نظر نویسنده، متن را با شگردهای ادبی شکل می‌دهد. «کلماتی که به زبان می‌آوریم، نهادهای اجتماعی‌ای که در آنها شرکت می‌کنیم و اشیای ساخت بشر که به کار می‌بریم، همه هم به عنوان ابزار و هم به عنوان نماد عمل می‌کنند» (Cole, 1996 : xiv). در داستان مورد بحث، این رمزگان از طریق لحن و زبان جلال و به کاربردن نام‌ها، اسامی و اصطلاحات عامیانه و طنزآلود بهتر نمایان می‌شود. نکته مهم این است که استفاده از این واژگان و اصطلاحات خواننده را با فرهنگ و ارزش‌های جامعه آن دوره آشنا می‌کند.

لحن و زبان راوی، لحن راوی در این داستان اغلب انتقادی، طنزآمیز و در عین حال صمیمانه و عامیانه است. او با زبانی ساده و صمیمی به توصیف رویدادها و مطالب می‌پردازد. این لحن و زبان باعث می‌شود که خواننده با داستان همراه شود و به دیدگاه‌های راوی نزدیک‌تر گردد. «گفتم: تو که هیچی سرت نمی‌شه. موذن باید جا داشته باشه. عین مال مسجد بابام. همان روز عصر بردمش و جای موذن مسجد بابام را نشان دادم» (همان: ۱۵).

واژگان و اصطلاحات، در این داستان، آل‌احمد از واژگان و اصطلاحات خاصی استفاده می‌کند که برخی به فضای سنتی و مذهبی ناظر است. «هرچه هم از بابام پرسیده بودم کراحت یعنی چه؟ جواب حسابی نداده بود؛ یعنی می‌خندید و می‌گفت: «تکلیف که شدی، می‌فهمی بچه» (همان: ۱۴). برخی اصطلاحات نیز به زبان محاوره و عامیانه روزگار نویسنده ناظر است. «باز اگر خود عمو بود حرفی بود که وقتی کاری داشت و می‌خواست مرا صدا بزند، داد می‌زد: «جونن نرگ شده!» (همان: ۱۷)؛ «می‌گفت: «ای، لجاره چیز خورم کرده» (همان)؛ «فراش در آمد که: «ور پریده‌ها! اگه می‌افتادین کی توئون می‌داد؟ هاه؟» (همان: ۲۱)؛ «و دستان را گرفت و همین جور ورپریده گفت تا از پلکان مسجد رفتیم پایین و از مسجد گذشتیم» (همان: ۲۲)؛ «ده، بی‌غیرتای پدرسوخته! حالا دیگه سرمنا ره میرین؟... چند تا پله داشت؟» (همان)؛ «اصغر نشست لب پاشوره... گفت «مادرسگ» و بعد مرا صدا کرد که رفتم و پام را بی‌هوا تپاندم توی آب. چنان دردی آمد که انگار گذاشته بودمش لای گیره آهن دکان داداشش که بی‌اختیار از زبانش در رفت: «مادرسگ» و آن وقت بود که گریه‌ام در آمد» (همان: ۲۳).

گفت‌وگو، بحث و گفت‌وگوی جلال و اصغر ریزه و موجول اغلب کوتاه، صریح و واقع‌گرایانه است البته لحن و زبان شخصیت‌ها با توجه به جایگاه اجتماعی و فرهنگی آن‌ها متفاوت است.

«چرا سر این گلسته‌ها بریده؟» گفت: «چم دونم. میگن معیرالممالک که مرد، نصبه کاره موند. می‌گن بچه‌هاش بی‌عرضه بودن» (همان: ۱۲)؛ «گفت: چم دونم. بایس از بابام پرسید.» (همان)؛ «گفتم: نه. نبادا چیزی ازش بپرسی.» / گفت: «چرا؟» / گفتم: «آخه می‌خوام ازش برم بالا.» / گفت: «چه افاده‌ها! مگه می‌شه؟ مودنش هم نمی‌تونه.» / گفتم: «گلسته‌ن نصبه کاره که مودن نمی‌خاد» (همان)؛ «گفتم: «برو بابا. تو هم که هیچی سرت نمی‌شه. آخه اون کجا وایسه؟ وسط هوا؟» / گفت: «خوب می‌شه بشینه دیگه. می‌ترسی اگه وایسه بیفته؟ من که نمی‌ترسم.» / گفت: «زکی! این که کاری نداره. یه اتافک چوقی صاف رو پوشت بونه.» / گفتم: «مگر کسی خواسته از این بره بالا؟ تو هم آن قدر زکی نگو. به هرچیزی که نمی‌گن زکی!» (همان: ۱۵).

تکرار واژگان، تکرار عبارات یا جملات می‌تواند نشان‌دهنده تأکید نویسنده بر یک مفهوم خاص، یا تأکید در انتقال احساسات و عواطف باشد. در این داستان، آل‌احمد از تکرار استفاده می‌کند. این امر باعث می‌شود مفاهیم مورد نظر در ذهن خواننده برجسته‌تر شوند و تأثیر عاطفی و روانی بیشتری بر او بگذارند. در چند جای داستان بر بالا رفتن از گلسته‌ها تکرار و تأکید می‌شود که از ذکر نمونه‌ها صرف‌نظر می‌شود.

۲-۲. کارکردهای نشانه‌ای آیینی

این کارکردها را می‌توان به کارکردهای نمادین، بلاغی، اجتماعی، شناختی و عاطفی تقسیم کرد:

۲-۲-۱. کارکرد نمادین، برخی از نشانه‌های آیینی به شکل نمادین در متن بروز پیدا می‌کنند و علاوه بر پیشبرد معنای متن، حاوی دلالت‌های دیگری هستند که به تبیین فضای نشانه‌ای متن کمک می‌کنند، در این داستان به نمادهای مختلفی بر می‌خوریم که می‌توانند ژرف‌ساخت دیگری را در خود داشته باشند. گلسته‌ها، مسجد، موزن، بالا رفتن، پله‌های گرد و پیچ خورده، نفس نفس زدن، یک جفت کفتر، تاریک و روشن شدن پله‌ها، اصرار مدیر بر دانستن تعداد پله‌ها، عکس گنبد و گلسته و آرامش بخشی آنها در پایان داستان.

فقط کافی بود راه پله بام مسجد را گیر بیاوری. یعنی گیر که آورده بودیم؛ اما مدام قفل بود و کلیدش هم لابد دست مودن مسجد یا دست خود متولی. باید یک جوری درش را باز می‌کردیم» (همان: ۱۰)؛ «از موجول پرسیدم: «چرا سر این گلسته‌ها بریده؟» (همان: ۱۲)؛ «گفتم: «آخه می‌خوام ازش برم بالا.» / گفت: «چه افاده‌ها! مگه می‌شه؟ مودنش هم نمی‌تونه.» / گفتم: «گلسته‌ن نصبه کاره که مودن نمی‌خاد.» (همان)؛ «اول تند و تند می‌رفتیم بالا؛ اما پله‌ها گرد بود و پیچ می‌خورد و باریک می‌شد و نمی‌شد تند رفت. نفس نفس هم که افتاده بودیم؛ اما از تک و توک سوراخ‌های گلسته‌هاوار بچه‌ها را می‌شنیدیم و از یکی‌شان که رو به مدرسه بود، یک جفت کفتر پریدند بیرون و ما ایستادیم به تماشا تا خستگی پاهامان در برود» (همان: ۱۹)؛ «و باز رفتیم بالا و کم‌کم پله‌ها روشن می‌شد» (همان)؛ «چند پله که رفتیم پایین، پام گرم شد و بعد پله‌ها تاریک شد و از نو سوراخ‌های گلسته و جماعت بچه‌ها که آن پایین هنوز دور هم بودند و بعد روشنایی در پلکان که از نو پله‌ها را روشن کرد» (همان: ۲۱)؛ «گفت: «زکی! نیگا کن مدیر داره برامون خط و نشون

می‌کشه» / «گفتم: «حیف که نمی‌شه رفت بالاتر، چطوره سرش وایسیم؟» (همان)؛ «ده، بی‌غیرتای پدرسوخته! حالا دیگه سرمنا ره میرین؟... چند تا پله داشت؟» / «اول خیال کردم شوخی می‌کنه. نه من چیزی گفتم، نه اصغر. که مدیر دوباره داد زد: «مگه نشنیدین؟ چندتا پله داشت؟» / که یک هو به صرافت افتادم و گفتم: «همه‌ش ده دوازده تا» (همان: ۲۲)؛ «آب سوراخ از تکان افتاد و چشمم افتاد به عکس گنبد و گلدسته‌ها که وسط گردی آب بود. یک خرده نگاه‌شان کردم و بعد سرم را بلند کردم و خود گلدسته‌ها را دیدم و بعد کفشم را پوشیدم و لنگ‌لنگان راه افتادم به طرف در مدرسه» (همان: ۲۴).

به نظر می‌رسد موارد مشخص شده فقط در معنای عادی خودشان به کار نرفته‌اند و فضای دیگری را در ژرف‌ساخت داستان ترسیم می‌کنند که با واقعیات زندگی و اندیشه جلال نیز تناسب دارد. تکیه بر مبانی روان‌شناسی فرهنگی، امکان پیوند دادن کنش فردی و نمادگرایی شخصی (مثلاً میل به بالا رفتن از گلدسته‌ها) با بحران‌های هویتی اجتماعی - تاریخی را میسر می‌سازد. دوره‌ای که تقابل سنت و مدرنیته در ایران به نقطه اوج رسیده بود و پروژه‌های مدرن‌سازی از سوی بخشی از نخبگان با مقاومت‌ها و شکست‌هایی روبه‌رو شده بودند. در چنین بستری، گلدسته‌ها در متن داستان هم‌زمان به‌عنوان نماد پیوند سنتی - مذهبی با «عمودیت معنوی» و به‌عنوان نماد ناتمامی پروژه‌های فرهنگی و اجتماعی خوانده می‌شود؛ شکست در تکمیل یا ایستایی گلدسته‌ها می‌تواند اشاره‌ای نمادین به ناکامی‌ها و تناقض‌های مدرن‌سازی اجباری یا تزلزل نهادهای سنتی باشد. همچنین با توجه به موقعیت فکری نویسنده - درگیر مذهب بودن و در عین حال جذب‌شدن به مباحث چپ‌گرایانه و انتقادات مدرن، خوانش نمادها می‌تواند دوگانه‌بودن زیست فکری او را بازتاب دهد: یعنی نمادها هم بیانگر آرزوهای معنوی و هم بازنمایی‌کننده نقد ساختارهای قدرت و شکست‌های تاریخی‌اند.

۲-۲-۲. **کارکرد بلاغی**، اگرچه می‌توان این کارکرد را با کارکردهای نمادین آمیخت ولی در متون ادبی، عناصر بلاغی بسیار تأثیرگذار و تعیین‌کننده هستند و شگردهای بلاغی در ترسیم سپهر نشانگی آیینی متن حضور پررنگی دارد. در این داستان برخی از عناصر نشانه‌ای آیینی در قالب آرایه‌های ادبی مانند ایهام، تشبیه و استعاره، تضاد دیده می‌شوند و همچنین لحن طنزآلود و بعضاً هجوآمیز در بیان شخصیت‌ها دارای کارکرد بلاغی است:

ایهام در عنوان داستان کلمهٔ فلک با کاربرد ایهامی‌اش به معنی آسمانی که گلدسته‌ها در آن سر کشیده‌اند و نیز ابزار تنبیه در مدرسه در سراسر داستان ملموس است.

استعارهٔ مکنیه و تشبیه «خود گنبد چنگی به دل نمی‌زد. لخت و آجری با گله به گله سوراخ‌هایی برای کفترها، عین تخم‌مرغ خیلی گنده‌ای از ته بر سقف مسجد نشسته بود» (همان: ۱۰)؛ «اما گلدسته‌ها چیز دیگری بود. با تن آجری و ترک ترک و سرهای ناتمام که عین خیار با یک ظرب چاقو کله‌شان را پرانده باشی و کفه‌ای که بالای هر کدام زیر پای آسمان بود و راه پله‌ای که لابد در شکم هر کدام بود» (همان).

تضاد آفتاب و سایه که با توجه به فضای داستان و سرگذشت جلال و زبان هنری او، ناخودآگاه ذهن را به سمت معنای هدایتگری و گمراهی می‌برد. «مدیر مدام پایی می‌شد و هی داد می‌زد که «اگه آفتاب می‌خوای این ور، اگه سایه

می‌خواهی اون ور؟» و آن وقت از آفتاب که به سمت سایه می‌دویدی یا از سایه به طرف آفتاب، باز هم گلدسته‌ها توی چشمت بود» (همان: ۹).

طنز و هجو، گفتیم: «سگ کی باشه! خود صدیق تجار منو سپرده دستش.» «و با پای دیگرم که در بغل اصغر ریزه بود، احساس کردم که دارد می‌لرزد. گفتیم: «نترس پسر. با این دل و جرات می‌خواهی بری زورخونه؟» (همان: ۲۱).

۲-۲-۳. کارکرد اجتماعی این کارکرد به روابط اجتماعی و تعارض‌ها و همبستگی‌های اجتماعی ناظر است و نشانه‌های آیینی را که به ایجاد و تقویت همبستگی، هویت و انسجام اجتماعی و یا بیان گسست‌ها و تعارض‌ها می‌انجامد، تبیین می‌کند. نشانه‌های اجتماعی «رمزگان‌هایی هستند که به شخص توانایی شناخت محیط اطراف و اطرافیان را می‌دهد؛ از این طریق شخص می‌داند با چه کسی رابطه دارد و هویت اشخاص و گروه‌ها را بازمی‌شناسد» (گیرو، ۱۳۸۳: ۱۷۷). در این داستان تفکرات و تأملات پدر جلال، صدیق تجار، مدیر، فراش، جلال و دوستانش موچول و اصغر ریزه و دیگر دانش‌آموزان نمونه‌ای از افکار و هنجارهای روزگار نویسنده را ترسیم می‌کند که به چند مورد اشاره می‌شود:

تفاوت طبقه و جایگاه اجتماعی افراد و تأثیر آن بر تعارض‌ها و همبستگی آنها: «موچول آمد دست مرا گرفت و کشید که ببرد بیرون. باباش گفت: «امروز ظهر باهات برو برسونس خونه‌شون بعد بیا. فهمیدی؟ اما نمی‌خواد با بچه‌های بقال چقالا دوست بشی. فهمیدی؟» (آل احمد، ۱۳۹۱: ۱۲)؛ «من غیر از موچول، فقط اصغر ریزه را می‌شناختم و اصغر ریزه هم حیف که بچه بقال چقالها بود» (همان: ۱۳).

سطح‌بندی دانش‌آموزان کلاس بالا و کلاس پایین: «مدرسه شش کلاس دارد و توی کلاس ششم، دیوارها پر از نقشه است و بچه‌هاش نمی‌گذارند ما بریم تو تماشا» (همان)؛ «صاف رفتیم پای فلک. دوتا از بچه‌های ششم آمدند سر فلک را گرفتند» (همان: ۲۲).

هویت اجتماعی مذهبی و سنتی خانواده جلال: «محضر بابام را که بسته بودند. روضه‌خوانی هفتگی هم که خلوت شده بود... و سمنوپزون رفته بود خانه عمه و شب‌های شنبه دوره بابام هم دیگر فانوس‌کشی نبود تا مرا قلمدوش کند و ببرد مهمانی» (همان: ۱۶).

محبوب بودن زن در بخشی از این داستان و سرکش بودن او در بخش دیگر داستان: «پایین را که نگاه کردم، خانه‌های کاه‌گلی بود و زنی داشت روی بام خانه دوم، رخت پهن می‌کرد و مرا که دید، خودش را پشت پیراهنی که روی بند می‌انداخت، پوشاند» (همان: ۲۰)؛ «و ازش که می‌پرسیدم عمو تو چرا این جور شده‌ای؟ می‌گفت: «ای، لجاره چیز خورم کرده» زنش را می‌گفت که سر بند لمس شدنش ولس کرده بود و دخترش شده بود هم بازی خواهرم» (همان: ۱۷).

۲-۲-۴. کارکرد شناختی، این کارکرد به حوزه معرفتی آیین‌ها و چگونگی انتقال دانش، باورها و ارزش‌های فرهنگی و مذهبی میان نسل‌ها و انسان‌ها متمرکز می‌شود. «آل احمد برای ارزش‌ها، نظامی خاص قائل بود. او در آثار مختلف

و متنوع خود از داستان و قصه تا تک نگاری و مباحث سر و کله زدن با مسائل زندگی، نظام ارزش‌های خود را با بلاغتی خاص خود عرضه می‌کند» (تبریزی، ۱۳۵۷: ۱۲۱). در این داستان تأکید می‌شود که برای دست یافتن به هدف، باید دشواری‌ها و شمات‌ها را تحمل کرد. بسیاری از اتفاقات داستان به‌نوعی تحت تأثیر حوزه معرفتی و شناختی پدید می‌آید که به یک مورد اشاره می‌شود: «دست چپ مرا گذاشت روی میز و ده تا ترکه بهش زد. می‌گفت: «کراحت دارد اسم خدا را با دست چپ نوشتن.» یعنی اول دو سه بار بهم گفته بود و من محل نگذاشته بودم. آخر همه کارهام را با دست چپ می‌کردم. با دست راست که نمی‌تونستم» (همان: ۱۳).

۲-۲-۵. کارکرد عاطفی، در این کارکرد به تأثیرگذاری آیین‌ها در ایجاد حالات روحی و روانی نظیر خوف و رجا، شادی، آرامش، هیجان و... پرداخته می‌شود، همچنین به بیان و ابراز احساسات، باورها و تجربیات فردی و جمعی توجه می‌شود. روحیه شجاعت و جستجوگری و هیجان‌طلبی در این داستان کارکرد مهمی دارد؛ بسیاری از وقایع داستان با عواطف و احساسات گره خورده و با بهره‌گیری از کارکردهای آن پیش می‌رود:

ضرورت رازداری و مشورت: «بدی دیگرش این بود که نمی‌شد قضیه را با کسی در میان گذاشت. من فقط به موچول گفته بودم؛ پسر صدیق تجار» (همان: ۱۰).

ضرورت یاری و همراهی برای رسیدن به هدف: «بدی دیگرش این بود که از چنان گلدسته‌هایی، تنها نمی‌شد رفت بالا. همراه لازم بود و غیر از موچول، فقط اصغر ریزه را می‌شناختم» (همان: ۱۳).

ضرورت شجاعت و جرأت داشتن برای رسیدن به هدف: «عوضش خیلی دلداری بود و همه‌اش هم از زورخانه حرف می‌زد و از این که داداشش گفته وقتی قد میل زورخانه شدی با خودم می‌برمت» (همان)؛ «اصغر هم دید؛ گفت: «زکی! بد شدش. همه دیدن‌مون» گفتم: «چه بدی داره؟ کدومشون جرات می‌کنن؟» (همان: ۲۰).

حفظ روحیه و نشان ندان ضعیف: «اصغر به گریه افتاد. «غلط کردم آقا. غلط کردم آقا» که با آرنجم یکی زدم به پهلوش که ساکت شد» (همان: ۲۳).

اندیشه و عواطف کودکان: «گفتم: «تو که هیچی سرت نمی‌شه. موذن باید جا داشته باشه. عین مال مسجد بابام» (همان: ۱۵)، در اینجا جلال با عبارت عین مسجد بابام نگرش کودکان و ساده خود را نشان می‌دهد.

۲-۳. کنش‌های ارتباطی آیینی

در واقع کنش‌های ارتباطی به رفتارهایی اشاره دارند که افراد برای برقراری ارتباط با یکدیگر، انتقال پیام‌ها، تبادل اطلاعات و ایجاد تفاهم انجام می‌دهند. در بستر آیینی، این کنش‌ها معمولاً با هدف برقراری ارتباط با خدا، انتقال ارزش‌های مذهبی، تقویت همبستگی اجتماعی و ایجاد هویت جمعی انجام می‌شوند. در کنش‌های ارتباطی آیینی به روابط بالا به پایین (عمودی)، روابط همسطح (افقی) و روابط درونی (ارتباط با خود) حاکم بر داستان توجه می‌شود، در بررسی داستان مورد بحث، این روابط را می‌توان دید:

۲-۳-۱. ارتباط عمودی، بررسی ارتباط بین امر متعالی مانند خدا و ارواح با انسان، رابطه بین نهادها و اشخاص دارای قدرت و تأثیرگذار بر انسان و روابطی از این دست است که می‌تواند فضای مهندسی فکری داستان را تغییر دهد. در داستان گلسته‌ها و فلک، میل به شناختن و بالا رفتن و اوج گرفتن کاملاً مشهود است. این رابطه در گرو قدرت و اقتدار استعلایی است، از سوی دیگر نهادهای آموزشی مانند مدرسه، مدیران و معلمان، و همچنین نهاد خانواده و خصوصاً پدر می‌تواند القا کننده این رابطه باشد. میل به بالا رفتن و ارتباط با فراخود در بسیاری از جملات داستان دیده می‌شود: «گفتم: مگر کسی خواسته از این بره بالا؟» (همان: ۱۵)؛ «فقط کافی بود راه پله بام مسجد را گیر بیاوری» (همان: ۱۰)؛ نقش ارتباطی استعلایی پدر نیز در این جملات قابل توجه است: «بابام مرا که دید، گفت: «برو دست و روت رم بشور، بچه» (همان: ۱۱)؛ «هرچه هم از بابام پرسیده بودم کراحت یعنی چه؟ جواب حسابی نداده بود؛ یعنی می‌خندید و می‌گفت: «تکلیف که شدی، می‌فهمی بچه» (همان: ۱۴)؛ صدیق تجار نیز از پدر جلال حرف شنوی دارد «از مریدهای بابام بود» (همان: ۱۱)؛ برای پاسخگویی به پرسش‌ها و ابهامات نیز نقش پدر و معلم در این رابطه آشکار است: «بایس از بابام پرسید شایدم از معلمون» (همان: ۱۲).

این الگوی استعلایی و تأثیرگذار همیشه ممکن است مثبت نباشد و تأثیر منفی او نیز در داستان احساس شود، در این داستان معلم و مدیر در نهایت تصویر مثبتی از خود به جا نمی‌گذارند: «معلم‌مان تو اتاق اول دالان مدرسه می‌خوابد و تریاک می‌کشد» (همان: ۱۳)؛ «معلم‌مان خمار بود و دست چپ مرا گذاشت روی میز و ده تا ترکه بهش زد» (همان)؛ مدیر نیز در این داستان بیشتر نقش تنبیه‌گری دارد تا نقش ارشاد و هدایت‌گری: «و مدیر مدام پاپی می‌شد و هی داد می‌زد» (همان: ۹)؛ «نیگا کن مدیر داره برامون خط و نشون می‌کشه» (همان: ۲۱)؛ از چنین مدیری دانش‌آموزان حساب نمی‌برند و تصویر منفی در ذهن آنها ایجاد می‌شود و دانش‌آموزان با الفاظ زشت نشان می‌دهند که از عملکرد او راضی نیستند: «گفتم: [مدیر] سگ کی باشه! خود صدیق تجار منو سپرده دستش» (همان).

۲-۳-۲. ارتباط افقی، در این ارتباط به ایجاد و تقویت پیوندهای اجتماعی، همبستگی و روابط افراد در سطح جامعه توجه می‌شود مانند رابطه جلال با دوستش موچول و اصغر ریزه و... در اینجا ارتباط به شکل همطراز و همگون دیده می‌شود: «بدی دیگرش این بود که نمی‌شد قضیه را با کسی در میان گذاشت. من فقط به موچول گفته بودم؛ پسر صدیق تجار» (همان: ۱۰)؛ «امروز ظهر باهاش برو برسونس خونه‌شون بعد بیا. فهمیدی؟ اما نمی‌خواد با بچه‌های بقال چقالا دوست بشیده‌ها. فهمیدی؟» (همان: ۱۲)؛ «اما دیگر چیزی به موچول نگفتم. معلوم بود که می‌ترسد» (همان: ۱۳)؛ «من غیر از موچول، فقط اصغر ریزه را می‌شناختم» (همان: ۱۳)؛ «دو سه روز هم عصرها با اصغر ریزه رفتم دکان داداشش. قرار بود دوچرخه کوتاه گیر بیاوریم و تمرین کنیم» (همان: ۱۴)؛ «گفت: زکی! بد شدش. همه دیدنمون»/ گفتیم: «چه بدی داره؟ کدومشون جرأت می‌کنن؟» (همان: ۲۰)؛ «دوتا از بچه‌های ششم آمدند سر فلک را گرفتند» (همان: ۲۲).

۲-۳-۳. ارتباط با خود، به معنی بررسی تأثیر آیین بر احوال روحی، روانی و معنوی فرد و کمک به خودشناسی و تحول روحی و روانی شخص است. در این داستان درگیری جلال با خودش تا حدی احساس می‌شود؛ این رابطه

ممکن است به سرکوب و تنبیه خواست فردی، تحمیل عقاید طرف مقابل و ایجاد احساس گناه و شرم منجر شود. «بدجوری هوس بالارفتن را به کله آدم می‌زد» (همان: ۹)؛ «مدام گلدسته‌های مسجد توی چشم‌هات بود و مدام به کله‌ات می‌زد که از شان بالا بروی» (همان: ۱۰)؛ «باز رفتیم توی نخ گلدسته‌ها؛ یعنی مدام من پایی می‌شدم» (همان)؛ «گفتم: «آخه می‌خوام ازش برم بالا/ گفت: «چه افاده‌ها! مگه می‌شه؟ موزنش هم نمی‌تونه/ گفتم: «گلدسته نصبه کاره که موزن نمی‌خاد» (همان: ۱۲)؛ «یک خرده برای خودم گریه کردم. بعد دولا شدم و آب زدم به صورتم» (همان: ۲۳).

۳. نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شناخت، رفتار و تجربه انسانی را نمی‌توان جدا از بافت‌های فرهنگی، نهادها و فرایندهای نمادین فهمید. خود انسانی در شبکه‌ای از روابط و آداب بدنی و نمادین ساخته می‌شود و تغییر در سطح فردی زمانی پایدار خواهد بود که با تغییرات در سطح بینافردی و نهادها همراه شود. بنابراین دیدگاه‌های صرفاً فردمحور برای تبیین رفتارهای اخلاقی و اجتماعی کافی نیستند. این پژوهش نشان می‌دهد که داستان گلدسته‌ها و فلک با وجود ظاهر ساده و عامیانه، در ژرف‌ساختش، دلالت‌های دیگری نهفته است و صرفاً نباید به خوانش ظاهری بسنده کرد. چنانکه دیده شد داستان از منظر روانشناسی فرهنگی- نشانه‌شناسی آیینی و در چهارچوب تأثیر متقابل فرهنگ و انسان، واجد عناصر مهمی است، به گونه‌ای که برخی از آنها منعکس‌کننده زندگی و اندیشه جلال است و رمزگان دیداری، شنیداری، کنشی و زبانی این داستان، ارتباط تنگاتنگی با تحولات جامعه و روح نویسنده دارد. کارکردهای نشانه‌ای این داستان نیز در ابعاد مختلف عاطفی، اجتماعی، شناختی و نمادین قابل تحلیل است. از سوی دیگر نظام ارتباطی نشانه‌ها به صورت عمودی، افقی و درونی نشانگر آن است که داستان از شبکه مدلولی گسترده‌ای برخوردار است.

کتابنامه

- آل احمد، جلال. (۱۳۴۳). یک چاه و دوچاله و مثلاً شرح احوالات. تهران: رواق.
- آل احمد، جلال. (۱۳۷۹). جلال آل احمد به روایت اسناد ساواک. تهران: مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات.
- آل احمد، جلال. (۱۳۹۱). پنج داستان. تهران: ژاکان.
- آل احمد، شمس. (۱۳۶۹). از چشم برادر. قم: کتاب سعدی.
- استم، رابرت. (۱۳۸۳). خاستگاه‌های نخستین نشانه‌شناسی. ترجمه ابوالفضل حری. فصلنامه هنر. ش ۵۹. صص ۲۷-۳۲.
- اکو، اومبرتو. (۱۳۹۹). نشانه‌شناسی. ترجمه پیروز ایزدی. تهران: ثالث.
- برکت، بهزاد و طیبه افتخاری. (۱۳۸۹). «نشانه‌شناسی شعر: کاربست نظریه مایکل ریفاتر بر شعر «ای مرز پرگهر» فروغ فرخزاد». فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی. ش ۱ (۴). صص ۱۰۹-۱۳۰.
- پاینده، حسین. (۱۳۹۷). نظریه و نقد ادبی. ج ۲. تهران: سمت.
- تبریزی، حمید. (۱۳۵۷). جلال آل احمد. مردی در کشاکش تاریخ معاصر. تبریز: کاوه.
- چندلر، دنیل. (۱۳۸۷). مبانی نشانه‌شناسی. ترجمه مهدی پارسا. تهران: سوره مهر.
- دهباشی، علی. (۱۳۷۸). یادنامه جلال آل احمد. تهران: شهاب.
- ریبو، ایگناسی. (۱۴۰۰). داستان منشور (مقدمه‌ای بر نشانه‌شناسی روایت). ترجمه وفا میاه. تهران: سیاه‌رود.
- سجودی، فرزانه. (۱۳۹۳). نشانه‌شناسی کاربردی. تهران: علم.
- سوسور، فردینان دو. (۱۳۷۸). درس‌های زبان‌شناسی همگانی. گردآورندگان: آلبر سشئه و شارل بائی با همکاری آلبر ریدلینگر. ویرایش انتقادی: تولیو دمورو. با مؤخره لوئی ژان کالوه. ترجمه نازیلا خلخالی. تهران: فروزان روز.
- صادقی، لیلا. (۱۳۹۱). «نشانه‌شناسی آثار جلال آل احمد». کتاب ماه ادبیات. ش ۱۸۴. ص ۱۰۴.
- صادقی، لیلا. (۱۳۹۲). نشانه‌شناسی و نقد ادبیات داستانی معاصر. تهران: سخن.
- ضمیران، محمد. (۱۳۸۲). درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر. تهران: قصه.
- فروزنده، مسعود. (۱۳۸۷). «بررسی روایت، داستان و پیرنگ در «گلسته‌ها و فلک» جلال آل احمد». پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهر گویا). ش ۲ (۵). صص ۱۳۵-۱۵۰.
- کالر، جانان‌تان. (۱۳۸۸). در جستجوی نشانه‌ها (نشانه‌شناسی، ادبیات، واسازی). ترجمه لیلا صادقی و تینا امراللهی. ویرایش فرزانه سجودی. تهران: علم.
- کمالی بانیانی، محمد رضا. (۱۳۷۵). تکاپور در یاس (بررسی اندیشه‌های جلال آل احمد در قیاس با دیگر روشنفکران). شیراز: نوید شیراز.
- گندم‌کار، راحله. (۱۳۹۶). آشنایی با معنی‌شناسی ساخت‌گرا. چاپ اول. تهران: علمی.
- گیرو، پی‌یر. (۱۳۸۳). نشانه‌شناسی. ترجمه محمد نبوی. چاپ دوم. تهران: آگاه.
- مکاریک، ایرناریما. (۱۳۸۸). دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر. ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی. تهران: آگه.
- میرآخوری، قاسم و شجاعی، حیدر. (۱۳۷۶). مرغ حق، زندگی و اندیشه جلال آل احمد. تهران: جام.

نبی‌لو، علیرضا. (۱۳۹۸). «خوانش نشانه‌شناختی کتیبه اخوان». *پژوهش ادبیات معاصر جهان*. ش ۲۴ (۱). صص ۲۸۳-۳۰۵.

نبی‌لو، علیرضا. (۱۳۹۲). «خوانش نشانه‌شناختی زمستان اخوان و پیامی در راه سپهری». *فصلنامه ادبیات پارسی معاصر*. ش ۳ (۴). صص ۱۱۳-۱۳۶.

نجومیان، امیرعلی. (۱۳۹۴). *نشانه در آستانه (جستارهایی در نشانه‌شناسی)*. تهران: فرهنگ نشر نو.

References

- Al-e Ahmad, J. (1964). *One well and two pits, and, for example, memoirs*. Tehran: Ravaq. [In Persian]
- Al-e Ahmad, J. (2000). *Jalal Al-e Ahmad as narrated by SAVAK documents*. Tehran: Center for the Study of Historical Records, Ministry of Intelligence. [In Persian]
- Al-e Ahmad, J. (2012). *Five stories*. Tehran: Zhakan. [In Persian]
- Al-e Ahmad, Sh. (1990). *From a brother's eye*. Qom: Ketab-e Sa'di Press. [In Persian]
- Barekat, B., & Eftekhari, T. (2010). Semiotics of poetry: Applying Michael Riffaterre's theory to Forugh Farrokhzad's poem "O Precious Border." *Quarterly of Research in Comparative Language and Literature*, 1(4), 109–130. [In Persian]
- Chandler, D. (2008). *Foundations of semiotics* (M. Parsa, Trans.; 4th ed.). Tehran: Sureye Mehr. [In Persian]
- Cole, M. (1996). *Cultural psychology: A once and future discipline*. Cambridge: Harvard University Press.
- Culler, J. (2009). *In search of signs: Semiotics, literature, and deconstruction* (L. Sadeghi & T. Amrollahi, Trans.; F. Sojoodi, Ed., 1st ed.). Tehran, Iran: Elm Publishing.
- Dehbashi, A. (1999). *Memorial of Jalal Al-e Ahmad*. Tehran: Shahab Publishing. [In Persian]
- Eco, U. (2020). *Semiotics* (P. Izadi, Trans., 6th ed.). Tehran, Iran: Saleth Publishing. [In Persian]
- Foruzandeh, M. (2008). Examining narration, story, and plot in Jalal Al-e Ahmad's *The Minarets and the Sky*. *Studies in Mystical Literature (Gohar Goya)*, 2(5), 135–150. [In Persian]
- Gandomkar, R. (2017). *Introduction to structuralist semantics*. Tehran: Elmi. [In Persian]
- Guiraud, P. (2004). *Semiotics* (M. Nabavi, Trans., 2nd ed.). Tehran, Iran: Agah Publishing. [In Persian]
- Kamali Baniyani, M. R. (1996). *Struggle in despair: A study of Jalal Al-e Ahmad's ideas compared with other intellectuals*. Shiraz: Navid-e Shiraz. [In Persian]
- Makarik, I. (2009). *Encyclopedia of contemporary literary theories* (M. Mohajer & M. Nabavi, Trans.; 3rd ed.). Tehran: Agah. [In Persian]
- Mirakhori, G., & Shojaei, H. (1997). *The true bird: The life and thought of Jalal Al-e Ahmad*. Tehran: Jam. [In Persian]

- Nabilou, A. (2013). A Semiotic Reading of Akhavan's "Winter" and a Message on the Path of Sepehri. *Quarterly of Contemporary Persian Literature*, 3(4), 113–136. [In Persian]
- Nabilou, A. (2019). A semiotic reading of Akhavan's epigraph. *Research in Contemporary World Literature*, 24(1), 283–305. [In Persian]
- Nisbett, R. E., & Miyamoto, Y. (2005). The influence of culture: Holistic versus analytic perception. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(10), 467–473. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.08.004>
- Nojoumian, A. (2015). *Sign at the threshold: Essays in semiotics* (1st ed.). Tehran: Farhang Nashr-e Now. [In Persian]
- Payandeh, H. (2018). *Literary theory and criticism* (Vol. 2). Tehran: SAMT. [In Persian]
- Ribó, I. (2021). *Prose narrative: An introduction to the semiotics of narrative* (V. Miah, Trans., 1st ed.). Tehran, Iran: Siahroud Publishing. [In Persian]
- Sadeghi, L. (2012). Semiotics of Jalal Al-Ahmad's works. *Book Monthly of Literature*, 184, 104. [In Persian]
- Sadeghi, L. (2013). *Semiotics and criticism of contemporary narrative literature*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- de Saussure, F. (1999). *Course in general linguistics* (N. Khalkhali, Trans., 1st ed.; A. Sechehaye & C. Bally, Comp.; A. Riedlinger, Collaborator; T. De Mauro, Ed.; L.-J. Calvet, Postface). Tehran, Iran: Farzan-Ruz. [In Persian]
- Shweder, R. (1991). *Thinking through cultures*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sojoudi, F. (2014). *Applied semiotics* (3rd ed.). Tehran: Elm. [In Persian]
- Stam, R. (2004). Early origins of semiotics (A. Hori, Trans.). *Art Quarterly*, 59, 27–32. [In Persian]
- Tabrizi, H. (1978). *Jalal Al-e Ahmad: A man in the struggle of contemporary history*. Tabriz: Kaveh Publishing. [In Persian]
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Zamiran, M. (2003). *Introduction to the semiotics of art*. Tehran: Ghesseh. [In Persian]